

POMORSTVO NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE U OKOLNOSTIMA TALIJANSKE PRISUTNOSTI NA ISTOČNOM JADRANU (1941. – 1943.)

Nikica BARIĆ
Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Hrvatska

UDK: 359:94(497.5)“1941/1943“
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 24. svibnja 2016.

U radu se, s naglaskom na nove arhivske izvore, prikazuju glavne značajke pomorstva Nezavisne Države Hrvatske (NDH) na Jadranu u razdoblju dok su na snazi bili Rimski ugovori od 18. svibnja 1941., kojima je Kraljevina Italija anektirala znatne dijelove Dalmacije i dijelove Hrvatskog primorja. U ljeto 1941. talijanska vojska preuzela je upravu nad takozvanim Razvojačenim pojasom, koji je obuhvaćao cjelokupnu jadransku obalu koja je nakon Rimskih ugovora pripala NDH. Takvo stanje trajalo je do objave kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine. U radu se teži prikazati stanje pomorskog parka NDH u navedenom razdoblju, kao i odvijanje pomorskog prometa i stanje hrvatskog ribarstva u kontekstu odnosa između Kraljevine Italije i NDH.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska, Kraljevina Italija, Jadransko more, Dalmacija, Hrvatsko primorje, pomorstvo, ribarstvo.

UVOD

Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. određena je granica između Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Tako je Talijanima pripao Sušak, otoci Krk i Rab, obalno područje sjeverne i dijela srednje Dalmacije sa Splitom i Šibenikom, najveći dio dalmatinskih otoka, osim Brača i Hvara, kao i jugoistočni dio Konavala.¹

Dio jadranskog područja koji je ostao u sastavu NDH u upravno-teritorijalnom pogledu obuhvaćao je Veliku župu Vinodol i Podgorje sa sjedištem u Senju, Veliku župu Cetina sa sjedištem u Omišu i Veliku župu Dubrava sa sjedištem u

* Ovaj članak nastao je u sklopu projekta „Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u kontekstu pluralizma i monizma“ (IP-11-2016-3481) Hrvatskoga instituta za povijest koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ O okolnostima sklapanja Rimskih ugovora vidjeti: S. PERIĆ, „Hrvatsko talijanski odnosi za vrijeme Drugog svjetskog rata: Preludij Rimskom ugovoru“, *Sloboda, mjesečnik za politiku i književnost*, God. I, br. 1, Buenos Aires, siječanj 1949., 20 – 24; Tomislav JONJIC, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, „Libar“, Zagreb, 2000., 307 – 484; Vjekoslav VRANČIĆ, *Branili smo državu, Uspomene, osvrti, doživljaji*, Knjiga prva, HB Press, Washington, D. C., 2006., 269 – 323.

Dubrovniku, dok je kotar Metković bio u sastavu Velike župe Hum, čije se sjedište nalazilo u Mostaru.² Rimskim ugovorima NDH se obavezala da na svome dijelu obale neće držati ratnu mornaricu, nego isključivo plovne jedinice za redarstvenu i rizničku službu. Štoviše, Rimski ugovori predviđali su i uspostavu takozvanog Razvojačenog pojasa koji se protezao duž hrvatsko-talijanske granice, a NDH se obavezala da će ograničiti svoju vojnu prisutnost na tom priobalnom području.³

Dok su formalno odnosi Italije i NDH bili saveznički, zapravo je Italija upotrijebila svoju nadmoć kako bi ostvarila teritorijalno širenje na istočnom Jadranu. Daljnji korak u slabljenju utjecaja NDH na obalnom području, odnosno u blizini krajeva koje su Talijani anektirali, nastupio je u ljeto 1941. godine. Tada su postrojbe talijanske 2. armije, čije se zapovjedništvo nalazilo na Sušaku, preuzele vojnu i građansku upravu nad Razvojačenim pojasom, odnosno hrvatskim obalnim pojasom. Povod za ovu talijansku mjeru bila je pobuna srpskog stanovništva protiv NDH koja je u sredinom 1941. izbila u različitim dijelovima Razvojačenog pojasa. Formalno je talijanska vojska trebala pomoći uvođenju reda i osiguranju komunikacija na tom području, kao i suzbiti pobunu. No, zapravo su to područje morale napustiti gotovo sve postrojbe NDH, a njezine građanske vlasti na tom području podređene su 2. armiji. U Sušaku je osnovano Opće upravno povjereništvo NDH koje je trebalo osigurati suradnju između talijanske 2. armije i hrvatskih vlasti u obalnom pojasu. Sama 2. armija jedno će vrijeme nositi naziv „Više zapovjedništvo oružanih snaga Slovenija-Dalmacija“.⁴

Kao što je navedeno, NDH se Rimskim ugovorima odrekla držanja ratne mornarice na Jadranu. Talijani su i prije toga, nakon što su njihove postrojbe u travnju 1941. tijekom napada na Kraljevinu Jugoslaviju zaposjele obalno područje, preuzeli jugoslavenske ratne brodove kao ratni plijen. Ipak je u Zagrebu ustrojeno Zapovjedništvo Mornarice NDH, pod čijim su se zapovjedništvom nalazila lučka zapovjedništva u Crikvenici, Makarskoj i Dubrovniku. Lučkim zapovjedništvima bila su podređena lučka poglavarstva, a lučkim poglavarstvima lučke postaje. Zadaća ovih tijela bilo je vođenje prometne službe na moru i nadzor nad ribarenjem.⁵ Pretpostavljam da su Talijani bili nezadovoljni činjenicom da se

² *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*, sredio Rafael Landikušić, Vlastita naklada, Zagreb, 1942., 16 – 19.

³ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, Knjiga 1, 1941. godina, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1981., dok. br. 168.

⁴ Mišo LEKOVIĆ, „Reagovanje Italijana na ustanak u Bosni i Hercegovini (reokupacija Demilitarizovane zone)“, 1941. u *istoriji naroda Bosne i Hercegovine, Naučni skup, održan u Drvaru od 7. do 9. oktobra 1971. godine*, Sarajevo, 1973., 466 – 484.

⁵ Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država hrvatska 1941.*, Delta-pres, Beograd, 1973., 247 – 251.

uopće upotrebljava naziv „Hrvatska mornarica“, pa je, vjerojatno zbog talijanskih pritisaka, tijekom 1942. naziv Mornarica NDH promijenjen u „Plovne snage NDH“.⁶ Talijani također nisu bili zadovoljni što je NDH, nakon napada sila Osovine na Sovjetski Savez, u sastav njemačke ratne mornarice na toj bojišnici uputila i određeni broj svojih mornara.⁷

TALIJANSKI NADZOR NAD HRVATSKIM LUKAMA

Nakon potpisivanja Rimskih ugovora talijanska 2. armija naredila je podređenim postrojbama da u krajevima koji su razgraničenjem pripali NDH predaju vlast hrvatskim predstavnicima, uz uputu da se talijanske snage na hrvatskom teritoriju prema njezinim vlastima drže saveznički i prijateljski.⁸ No, kao što je navedeno, u ljeto 1941. talijanska 2. armija preuzela je upravu nad Razvojačenim pojasom. Zapovjedništvu 2. armije su u taktičkom smislu bila podređena i talijanska vojno-pomorska zapovjedništva u Splitu i Rijeci, koja će preuzeti nadzor i nad Hrvatskim primorjem i dijelom Dalmacije koji su bili u sastavu NDH. Talijanska mornarica imat će glavnu ulogu u osiguravanju jadranske obale, a s nastankom i razvojem partizanskog pokreta i u suzbijanju djelovanja partizana na moru i obali.⁹

Nedugo nakon što je 2. armija preuzela nadzor nad hrvatskim obalnim pojasom, došlo je do raspoređivanja talijanskih mornaričkih časnika u hrvatskim lukama.¹⁰ Već 10. studenoga 1941. Zapovjedništvo 2. armije izdalo je proglas kojim je određeno da će talijansko lučko osoblje preuzeti cjelokupan nadzor nad izdavanjem propusnica za plovidbu, kao i nad samom plovidbom duž hrvatske obale. Predstavnici NDH žalili su se na ovu odluku zaključujući da ta odluka narušava hrvatsko vrhovništvo, a osim toga nije ni praktična jer hrvatski dužnosnici zaduženi za lučku službu bolje poznaju mjesne prilike od

⁶ Krunoslav MIKULAN, Siniša POGAČIĆ, *Hrvatske oružane snage 1941. – 1945. (ustrojstvo, odore i oznake)*, P.c. grafičke usluge d.o.o., Zagreb, 1999., 107.

⁷ Bogdan KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb, 1980., 518.

⁸ *NOB u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, Knjiga 1, dok. br. 171.

⁹ Opširnije o talijanskoj mornarici na istočnom Jadranu od 1941. do 1943. vidjeti: Jovan VASILJEVIĆ, *Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1957., 38 – 44; Jovan VASILJEVIĆ, *Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972., 13, 420 – 421.

¹⁰ Primjerice, za dolazak talijanskog mornaričkog časnika na Hvar u listopadu 1941. vidjeti: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA) 0491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske/Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“, Broj: 2937/1941.

talijanskog osoblja.¹¹ Druga armija je na ovo odgovorila da će Talijani surađivati s hrvatskim lučkim osobljem.¹²

No, u nekim slučajevima, takva suradnja pokazala se gotovo nemogućom. Primjerice, Lučko poglavarstvo u Senju se krajem 1941. i početkom 1942. žalilo da talijansko mornaričko osoblje svojim jednostranim postupcima cjelokupnu lučku službu preuzima u svoje ruke.¹³ Krajem veljače 1942. i Zapovjedništvo Mornarice NDH u jednom dopisu upućenom Ministarstvu vanjskih poslova NDH ocijenilo je da talijanski lučki časnici svojim postupcima narušavaju odnose s hrvatskim osobljem:

Oni naime bez ikakove prethodne suglasnosti zauzimaju naše uredske prostorije, postavljaju na svjetionike svoje osoblje, uzimaju tvorivo određeno za pogon pom. [orskih] svjetala, traže od naših lučkih vlasti podatke o prometu robe, putnika, ribolova i t.d. što nema nikakove veze sa njihovom vojničkom misijom, pa i upotrebljuju službenu oznaku „R. Ufficio di Porti di“ [Kraljevski lučki ured] naših luka.¹⁴

Zapovjedništvo Mornarice NDH zaključilo je da talijanski lučki časnici nemaju samo zadatak nadzora prometa i suradnje s hrvatskim lučkim vlastima, nego teže proširiti svoju nadležnost na trgovačko-prometna i ribarska pitanja, čime preuzimaju poslove hrvatskih lučkih vlasti koje podređuju svojim potrebama ne obazirući se na vrhovništvo NDH:

Ako potraje i dalje ovakovo stanje što izgleda da se promišljeno ide od njihove strane, to će se uništiti prestiž naših lučkih vlasti i onemogućiti uređenje naše lučko-upravne i redarstvene službe već u samom početnom razvitku. Potrebno je da se sprieči sve veća nemoć naših pomorskih vlasti time što talijanski lučki časnici danomice proširuju svoju nadležnost, pa se umoljava to ministarstvo [vanjskih poslova NDH] da u pogledu nadležnosti i funkcija tih časnika kod naših lučkih vlasti, kao i u pogledu suradnje između njih i naših, poduzmu shodne korake, smatrajući ovo pitanje kao jedno od važnih i u uređenju i surađivanju naših odnosa s Kr.[aljevinom] Italijom.¹⁵

I u vezi s jednostranim postupcima talijanskog lučkog časnika u Supetru na Braču tijekom 1942., koji je na zgradi Lučkog poglavarstva NDH istaknuo

¹¹ HR-HDA-0491, Broj: 619/1942., Broj: 1446/1942.

¹² HR-HDA-0491, Broj: 510/1942.

¹³ HR-HDA-0491, Broj: 292/1941., Broj: 252/1942., Broj: 510/1942.

¹⁴ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

¹⁵ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

talijansku zastavu, predstavnici Mornarice NDH zaključivali su da takvi postupci ruše ugled NDH u očima stanovništva hrvatske obale:

Smatram da se sa mjerodavnog mjesta mora postići takovo rješenje kojim nam se omogućuje naš nezavisan položaj u lučkoj službi, makar naše vlasti na moru još su ograničene. Da se to postigne tal.[ijanske] lučke vlasti moraju iseliti iz naših državnih uredskih zgrada, što neće biti na uštrb zajedničkom radu niti će te otežavati našu dobru međusobnu suradnju.¹⁶

Bilo je i suprotnih slučajeva, odnosno primjera dobre suradnje pojedinih talijanskih lučkih časnika s vlastima NDH.¹⁷ No, općenito je vidljivo da su Talijani u pitanju lučke službe nerijetko postupali jednostrano. Činjenicom da su preuzeli upravu nad hrvatskim obalnim područjem, oni su i u lučkim poslovima vodili glavnu riječ. Predstavnici NDH shvaćali su da ovo predstavlja udar na njezino vrhovništvo, ali su istovremeno bili nemoćne poduzeti korake koji bi takvo stanje izmijenili.

Zapovjedništvo 2. armije je nakon preuzimanja uprave nad hrvatskim obalnim područjem nizom odredbi reguliralo nadzor nad plovidbom i ribolovom. Za hrvatske pomorce posebno nepovoljne bile su odredbe 2. armije od 27. srpnja 1942., donesene zbog suzbijanja „piratstva protiv pomorskog prometa“ (*pirateria contro la navigazione*). Cilj tih odredbi bio je onemogućiti partizane da koriste plovila za svoje potrebe. U skladu s tim hrvatska plovila morala su se ponovno prijaviti nadležnim talijanskim vojnim, odnosno mornaričkim vlastima. Zabranjeno je da se plovila više od nekoliko dana nalaze izvan luka u kojima postoji talijansko zapovjedništvo te su plovila čiji se vlasnici ovome nisu pokoravali trebala biti zaplijenjena. Navedene odredbe uvelike su otežavale normalan promet i ribolov. Primjena tih odredbi 2. armije ovisila je i o okolnostima na određenim dijelovima obale, kao i o držanju nadležnih nižih talijanskih zapovjednika. U nekim slučajevima i ti zapovjednici shvaćali su da su odredbe 2. armije nepraktične, te ih nisu strogo primjenjivali. No, u drugim slučajevima, primjerice na dijelu obale od Omiša do Makarske, talijanske mjere uvelike su otežale pomorski promet i ribarenje i dovele stanovništvo toga područja u nepovoljan položaj.¹⁸

¹⁶ HR-HDA-0491, Broj: 6168/1942.

¹⁷ O talijanskom lučkom časniku u Karlobagu koji je tijekom 1942. i 1943. vrlo dobro surađivao s vlastima NDH vidjeti: HR-HDA-0491, Broj: 5748/1943.

¹⁸ HR-HDA-0491, Broj: 7692/1942., Broj: 10.781/1942., Broj: 11.554/1942.

PITANJE PLOVNOG PARKA

Navedeno je da su Talijani jugoslavenske ratne brodove preuzeli kao ratni plijen. Osim toga, naredbom talijanskog vođe Benita Mussolinija od 6. svibnja 1941. u parobrodarskim društvima bivše Jugoslavije imenovani su talijanski povjerenici. Navedena društva ostala su vlasnici svojih brodova, ali su na njima istaknute talijanske zastave i dana su im nova talijanska imena. Dio tih brodova rekviriran je za potrebe talijanske ratne mornarice, a ostali su bili pod talijanskim nadzorom.¹⁹

Kada je riječ o parobrodarskim društvima od značenja za NDH, navedeni postupak primijenjen je u „Jadranskoj plovidbi“ u Sušaku, kao i u „Dubrovačkoj plovidbi“ u Dubrovniku. Već do početka listopada 1941. Talijani su ukinuli veći broj parobrodarskih pruga ovih društava duž jadranske obale jer su dio parobroda uputili u Grčku ili ih prenamijenili za protupodmorničku službu. Ipak je „Jadranska plovidba“ i dalje držala više pruga u Hrvatskom primorju i Dalmaciji, dok je „Dubrovačka plovidba“ držala pruge od Splita do Cavtata. Zapovjedništvo Mornarice NDH poduzimalo je mjere kako bi navedena društva svoje pruge uskladila s potrebama stanovništva na hrvatskom dijelu obale.²⁰ U vezi sa stanjem u „Dubrovačkoj plovidbi“ u izvješću Zapovjedništva Mornarice NDH od 1. svibnja 1942. navedeno je:

U pogledu našeg brodarskog društva „Dubrovačka plovidba – Dubrovnik“ ustanovljeno je, da su kod istog dva talijanska povjerenika, koji upravljaju svim društvenim poslovanjem. Oni uređuju vozne redove, primaju i odpuštaju osoblje, uređuju beriva i t.d. Njima također treba predavati i obračun poslovanja. Od 14 obalnih parobroda 4. su rekvirirani od italijanskih vojnih vlasti, 3. su predati na upotrebu drugim društvima javnog saobraćaja (Adriatica – Venezia i Jadranska plovidba – Sušak), a 5. vrše od 1. svibnja 1941. redovitu obalnu plovidbu za račun italijanskog Ministarstva prometa dok su dva neupotrebljiva i u raspremi. Društvo nema slobode rada i parobrodi plove pod italijanskom zastavom.²¹

Od sredine 1942. brodovi „Jadranske plovidbe“ su za NDH postali važni i za odvijanje poštanskog prometa u Hrvatskom primorju i na otoku Pagu. Obalna cesta pod Velebitom je zbog djelovanja partizana u međuvremenu postajala sve nesigurnija za poštanske kamione, pa je prijevoz pošte brodovima „Jadranske

¹⁹ J. VASILJEVIĆ, *Mornarica NOVJ*, 418 – 419; Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija, Političke veze i diplomatski odnosi*, Naklada Ljevak d.o.o., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001., 247 – 248.

²⁰ HR-HDA-0227, Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Politički odjel, Odsjek za romanske zemlje, I. Broj: 2951/1941.

²¹ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

plovidbe“ bio sigurniji i lakši. Pošta iz unutrašnjosti stizala je vlakom iz Zagreba do Plasa kraj Crikvenice, od kuda je prevožena do Kraljevice i zatim morskim putem dostavljanja po Hrvatskom primorju i Pagu.²²

Tako je NDH, osim bez ratnih brodova, ostala i bez brodova parobrodarskih društava. NDH se očito nadala da će u budućnosti uslijediti dogovor s Talijanima i da će oni barem dio plovnoga parka koji su zaplijenili nakon sloma Jugoslavije ipak prepustiti NDH. To je vidljivo iz dopisa koji je Zapovjedništvo Mornarice NDH početkom rujna 1941. uputilo talijanskoj Vladi za Dalmaciju u Zadru, uspostavljenoj nakon talijanske aneksije tih krajeva. Hrvatska strana tom je dopisu očito željela dati na važnosti činjenicom da ga je potpisao osobno ministar domobranstva, vojskovođa Slavko Kvaternik. U dopisu je navedeno da novo hrvatsko-talijansko razgraničenje na Jadranu nameće potrebu suradnje lučkih vlasti obiju država, odnosno od Talijana je zatraženo da se izvrši podjela sredstava koja su nužno potrebna hrvatskim lučkim vlastima:

Ovdje nije mišljena podjela krupnog materijala, koji je zaostao nakon raspada bivše Jugoslavije, jer će se taj materijal podijeliti sporazumom između obih vlada, već je ovdje mišljena podjela samo onog sitnog materijala, koji je potreban za nesmetano daljnje obavljanje tekućih poslova lučkih vlasti.²³

Budući da su Talijani anektirali Sušak, kao i Split i Šibenik, hrvatska strana zatražila je od Talijana da se različita dokumentacija, koja je ostala u tim lukama, prepusti hrvatskoj strani. Ovo se posebno odnosilo na različitu dokumentaciju i materijale koji su se nalazili u bivšoj Direkciji pomorskog saobraćaja u Splitu.²⁴ Od Talijana je zatraženo i da iz zaliha Direkcije pomorskog saobraćaja dostave hrvatskoj strani ronilačka odjela i opremu koju NDH u trenutnim okolnostima nije mogla nabaviti u inozemstvu, a bila je potrebna za održavanje hrvatskih luka. U istom dopisu također je skrenuta pažnja da na rijeci Neretvi, između Metkovića i mora, rade dva glibodera bivše jugoslavenske pomorske uprave. Njih su Talijani usmenim dogovorom prepustili hrvatskoj strani. Ti gliboderi čistili su korito Neretve i održavali njezinu plovnost, što je bilo važno i za Italiju jer su Neretvom prometovali parobrodi koji su u Italiju prevozili sirovine iz Bosne i Hercegovine kao što su boksit, drvo i ugljen. Gliboderi su morali nastaviti raditi kako bi Neretva ostala plovna za parobrode. No, za uspješan rad glibodera bio je potreban i jedan

²² HR-HDA-0491, Broj: 8561/1942., Broj: 10.641/1942., Broj: 11.740/1942.

²³ HR-HDA-0491, Broj: 13.620/1942.

²⁴ Talijani su preuzeli upravu nad Direkcijom pomorskog saobraćaja u Splitu 22. travnja 1941., dakle prije potpisivanja Rimskih ugovora. Vidjeti: Hrvatska, Državni arhiv u Splitu (dalje: HR-DAST), 0518, Pomorska direkcija za Dalmaciju, Taj. Broj: 1/1941.

bivši jugoslavenski tegljač, određeni broj teglenica, kao i rezervni dijelovi za glibodere koji su se nalazili u Splitu. Zato je od Talijana zatraženo da ta sredstva dostave. Zaključujući svoj dopis, Zapovjedništvo Mornarice NDH istaknulo je da svi navedeni zahtjevi ne prejudiciraju konačno vlasništvo navedenih sredstava jer je riječ o pitanju koje će biti riješeno na međudržavnoj razini. Vlada za Dalmaciju je na navedeni dopis odgovorila ističući da nije nadležna za područje Hrvatskog primorja. Nakon toga veći dio hrvatskih traženja odbijen je pod obrazloženjem da u trenutnim okolnostima, kada je talijanska vojska zaposjela hrvatski obalni pojas, rješenje tih pitanja nije nužno. Primjerice, hrvatski zahtjev da se za hrvatske svjetionike dostave rezervni dijelovi i boce plina odbijen je pod obrazloženjem da se, u skladu s ratnim okolnostima, provodi zamračivanje, pa je i rad svjetionika ograničen. Ipak je izražena spremnost da se izađe u susret hrvatskim zahtjevima oko glibodera na Neretvi, kao i onima o dodjeli ronilačkih odijela i opreme.²⁵

Nakon što su partizani početkom 1942. u jednom napadu na luku Ploče u mjesto Gradac kraj Makarske oteli hranu s jednog motornog jedrenjaka, vlasti u Zagrebu obavijestile su 2. armiju da Mornarica NDH nije u stanju spriječiti takve napade jer ne raspolaže plovilima za redarstvenu službu. U vezi s ovime Zagreb se obratio i Poslanstvu NDH u Rimu navodeći da spomenuti napad partizana ukazuje da bi na Jadranu mogla nastati „neka vrst gusarstva“. Zatraženo je da Poslanstvo intervenira kod središnjih talijanskih vlasti kako bi Talijani Mornarici NDH stavili na raspolaganje plovila financijske straže bivše Jugoslavije. S tim plovilima Mornarica NDH mogla bi provoditi osiguranje na obali, što bi bilo korisno i za talijansku stranu.²⁶

Kao što je navedeno, na Neretvi su radila dva glibodera. Talijani su djelomično izašli u susret zahtjevu Zapovjedništva Mornarice NDH iz rujna 1941. da se tim gliboderima osigura potrebna pomoć. Tako je u travnju 1942. iz Splita u Metković dopremljen dio potrebnih rezervnih dijelova za glibodere.²⁷ No, početkom svibnja 1942. partizani su u jednoj akciji potopili oba glibodera.²⁸ Ministarstvo domobranstva NDH obavijestilo je 2. armiju da hrvatska strana ne snosi odgovornost za potapanje glibodera. Izražena je spremnost da se s Talijanima krene u osposobljavanje potopljenih glibodera, ali je istaknuto da su hrvatska sredstva u tom smislu ograničena. Budući da nije izvršena podjela

²⁵ HR-HDA-0491, Broj: 13.620/1942.

²⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom V, knjiga 3, Borbe u Hrvatskoj 1942. god., Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd 1952., dok. br. 151.

²⁷ HR-HDA-0491, Broj: 13.620/1942.

²⁸ J. VASILJEVIĆ, *Mornarica NOVJ*, 44 – 45.

plovnog parka bivše Jugoslavije, iako je NDH to više puta zahtijevala, hrvatska strana ne raspolaže osnovnim plovilima i materijalom potrebnim za popravak glibodera. Ministarstvo vanjskih poslova NDH je sredinom svibnja 1942. obavijestilo Poslanstvo NDH u Rimu o potrebi ponovnog osposobljavanja glibodera potopljenih na Neretvi. Također je navedeno da treba raditi na tome da Talijani vrate NDH sva plovila i opremu koja je do sloma Jugoslavije služila na Neretvi, ali su je Talijani kao ratni plijen odnijeli u Split. Stajalište NDH bilo je da se navedena oprema i plovila ne mogu smatrati ratnim plijenom, nego su sastavni dio plovnih potreba na Neretvi. Nedugo kasnije Poslanstvo NDH u Rimu je iz Zagreba ponovno primilo upute da kod talijanskih središnjih vlasti pokrene pitanje plovila, opreme i drugih sredstava potrebnih za hrvatsku pomorsku i lučku službu. Osim sredstava potrebnih za učinkoviti rad glibodera na Neretvi trebalo je konačno podijeliti pokretnu imovinu i dokumentaciju bivše Direkcije pomorskog saobraćaja u Splitu, lučkih kapetanija u Splitu, Sušaku i Šibeniku i Mornarske škole u Korčuli, kao i tegljače, glibodere, motorne čamce i lađe lučkog i ribarskog pomorskog redarstva, a također i plovila koja se trenutno grade u „Jadranskim brodogradilištima“ u Splitu i brodogradilištu braće Torić u Šibeniku.²⁹

Može se zaključiti da su vlasti NDH slučaj potapanja glibodera na Neretvi pokušale iskoristiti kako bi od Talijana dobili barem neka manja plovila, kao i različitu drugu potrebnu opremu i sredstva. No, na temelju pregledanih izvora, Talijani nisu udovoljili ovom zahtjevu. Štoviše, nakon što su potopljeni gliboderi dignuti s dna Neretve, odvezeni su na popravak u Split, a zatim preuzeti za talijanske potrebe.³⁰

Opisanim talijanskim postupcima broj brodova i drugih plovila koji su mogli biti smatrani hrvatskim bio je uvelike ograničen. Pri tome je pripadnost brodova NDH na simboličkoj razini iskazivana činjenicom da su oni mogli istaknuti njezinu državnu zastavu. Zapovjedništvo Mornarice NDH je krajem kolovoza 1941. naredilo izradu novih upisnih listova brodova čija je luka pripadnosti u NDH, dok je od talijanskih vlasti na anektiranim područjima, odnosno u Sušaku i anektiranim lukama Dalmacije, zatraženo da dostave podatke o plovilima koja su do sloma Jugoslavije bila upisana u tim lukama, ali su zatim registrirani u lukama NDH.³¹

Nakon potpisivanja Rimskih ugovora, a prije nego je talijanska 2. armija preuzela upravu u Razvojačenom pojasu, talijanska vojska i mornarica

²⁹ HR-HDA-0491, Broj: 13.620/1942.

³⁰ HR-HDA-0491, Broj: 13.620/1942.

³¹ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

raspoređene u Dubrovniku i dalmatinskim lukama koje su razgraničenjem pripali NDH nisu dozvoljavale nijednom brodu da istakne hrvatsku zastavu. U Dubrovniku su Talijani u nekim slučajevima i pod prijetnjom oružjem spriječili isticanje hrvatske zastave na nekim brodovima. Držanje Talijana u Hrvatskom primorju bilo je suprotno, odnosno nisu onemogućavali isticanje hrvatske zastave na hrvatskim brodovima.³² Činjenica da su Talijani u ljeto 1941. preuzeli upravu nad obalnim pojasom svakako je dodatno ojačala stajalište talijanske vojske u Dubrovniku da ni jedan brod ne smije istaknuti hrvatsku zastavu. U međuvremenu je NDH intervenirala diplomatskim putem u Rimu kako bi bilo dozvoljeno isticanje hrvatskih zastava. Konačno je Zapovjedništvo 2. armije 15. prosinca 1941. predstavnicima NDH u vezi s navedenim pitanjem javilo da je talijansko Ministarstvo mornarice odobrilo da plovne jedinice koje služe za lučku upotrebu, kao i brodovi do 300 tona bruto zapremine, mogu istaknuti hrvatsku zastavu pod uvjetom da su registrirani u lukama NDH. Kada je riječ o brodovima iznad 300 tona bruto zapremine, molbu za isticanje hrvatske zastave trebalo je uputiti na odobrenje talijanskom Ministarstvu mornarice. No, ako su Talijani neko hrvatsko plovilo rekvirirali ili ga upotrebljavaju na neki drugi način, onda ono ne može istaknuti hrvatsku zastavu, bez obzira na tonažu tog plovila.³³

Unatoč ovoj odredbi, u dubrovačkoj gradskoj luci su tek 15. ožujka 1942. na tegljaču „Radnik“, kao i na jedrenjacima i manjim plovnim objektima, svečano podignute hrvatske zastave. No, Talijani u Makarskoj i Omišu i dalje nisu dozvoljavali isticanje hrvatske zastave na plovilima, pod obrazloženjem da su ona registrirana u lukama koje su Talijani u međuvremenu anektirali, iako su ta plovila u međuvremenu registrirana u lukama koje su u sastavu NDH.³⁴

Do početka svibnja 1942. Zapovjedništvo Mornarice NDH je od podređenih lučkih zapovjedništava primilo izvješća o isticanju hrvatske zastave na plovilima. Lučko zapovjedništvo Crikvenica izvijestilo je da na njegovom području nema brodova preko 300 bruto registarskih tona. Kada je riječ o manjim brodovima, oko 15 jedrenjaka i motornih jedrenjaka plovilo je pod hrvatskom zastavom. U Crikvenici je bilo i više ribarskih motornih jedrenjaka koji su, kada bi plovili za Sušak ili Rijeku, na krmi imali hrvatsku, a na jarbolu talijansku zastavu. Lučko zapovjedništvo u Makarskoj izvijestilo je da su talijanski predstavnici na tom području strogo zahtijevali da hrvatsku zastavu mogu istaknuti samo

³² HR-HDA-0227, Politički odjel, Odsjek za romanske zemlje, b.b./1941., „Prilike u anektiranoj (talijanskoj) Dalmaciji i na granicama ove“.

³³ HR-HDA-0227, Politički odjel, Odsjek za romanske zemlje, I. Broj: 3261/1941. Također vidjeti: HR-DAST-0518, Pomorska direkcija za Dalmaciju, Broj: 11.974/1941.

³⁴ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

plovila upisana u hrvatskim lukama. U skladu s ovime, Lučko zapovjedništvo u Makarskoj je do kraja ožujka 1942. upisalo 161 ribaricu i 14 brodova male obalne plovidbe u svoje privremene upisnike, te su oni istaknuli hrvatsku zastavu. Lučko zapovjedništvo u Dubrovniku izvijestilo je da na njegovu području 74 manja plovila i motorna čamca plove pod hrvatskom zastavom.³⁵ Ipak je i dalje bilo slučajeva da su Talijani sprječavali isticanje hrvatskih zastava ili postavljali pitanje upisa određenih plovila u hrvatskim lukama.³⁶

Štoviše, i tegljač „Radnik“ na kome je, kako je navedeno, sredinom ožujka 1942. u dubrovačkoj luci svečano istaknuta hrvatska zastava Talijani su rekvirirali u ljeto iste godine za njihove potrebe i na njemu je istaknuta talijanska zastava. Pri tome su Talijani bili spremni platiti troškove korištenja „Radnika“ i njegove hrvatske posade.³⁷

Zanimljiv je i slučaj tri privatna motorna čamca koja su ustaše u srpnju 1941. zaplijenili u Dubrovniku. Čamci su otplovili u Karlobag gdje su bili u službi Ustaške vojnice. No, nedugo zatim Talijani su preuzeli upravu nad Razvojačenim pojasom koji su ustaške postrojbe morale napustiti. Jedan časnik Mornarice NDH uspio je sakriti spomenuta tri čamca u paškoj solani kako ih ne bi zaplijenili Talijani. No, kasnije su čamce za svoje potrebe preuzeli dužnosnici NDH s Hrvatskog primorja, a jedan je rekvirirala talijanska mornarica za osiguranje pomorskog prometa od partizanskih napada. Zapovjedništvo plovnih snaga NDH ulagalo je napore da ti čamci budu sačuvani za hrvatsku stranu, pa se u jednom dopisu iz lipnja 1942. požalilo zato što su spomenuti dužnosnici NDH s tri čamca postupali na svoju ruku, pri čemu su surađivali i s Talijanima, umjesto da vode brigu o interesima svoje države:

Dok naše lučke oblasti svim silama nastoje da izvršna pomorska vlast ostane u našim rukama, te traže i uspevaju da svi naši brodovi [budu] upisani kod nas i da posjeduju naše brodske izprave, dotle naši državni dužnostnici omalovažavaju naše oblasti, krše postojeće propise i ureduju nepotrebno izravno samo s talijanskim oblastima.³⁸

Jačanjem partizanskog pokreta i ratnih djelovanja u kojima je onemogućen promet željezničkom prugom od Zagreba do Splita, vlasti NDH su do 1943. za opskrbu svojih postrojbi u Hrvatskom primorju, Lici i Dalmaciji sve više ovisile o pomorskom prometu. Željezničke kompozicije su iz Zagreba do Rijeke-Sušaka

³⁵ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942.

³⁶ HR-HDA-0491, Broj: 8422/1942., Broj: 9744/1942., Broj: 10.772/1942., Broj: 10.781/1942.

³⁷ HR-HDA-0491, Broj: 10.036/1942.

³⁸ HR-HDA-0491, Broj: 6505/1943.

dovozile potrebna sredstva za navedeno područje, zatim su ona brodovima transportirana do luka u Hrvatskom primorju ili sjevernoj Dalmaciji i onda kopnenim putem dopremana na konačna odredišta. Intendantura 2. armije je za ove Transporte stavila Općem upravnom povjereništvu NDH u Sušaku na raspolaganje neke svoje brodove. No, u nekim slučajevima Talijani nisu mogli udovoljiti potrebama NDH da se izvrše određeni pomorski transporti na području Hrvatskog primorja.³⁹

Slični problemi bili su prisutni i na hrvatskoj obali od Omiša do Dubrovnika. Intenzivnija aktivnosti partizana na tom području tijekom 1942. donijela je nesigurnost, a partizani su u svojim napadima potopili neke brodove. Zato je 2. armija 27. srpnja 1942. i donijela prethodno spomenute odredbe za suzbijanje „piratstva protiv pomorskog prometa“ prema kojima su brodovi smjeli uplovljavati samo u luke u kojima se nalazi talijanska posada. Ta mjera pogodila je brojna mjesta na hrvatskom dijelu obale, kao i otocima Braču i Hvaru, koja su ostala prometno izolirana. Istovremeno je za održavanje veza između navedenih mjesta hrvatska strana znatnim dijelom ovisila o parobrodima „Dubrovačke plovidbe“ i „Jadranske plovidbe“, a njihova je plovidba, kako je spomenuto, na prvom mjestu ovisila o talijanskim, a ne potrebama NDH.⁴⁰

O ovim problemima govorio je i podnesak Gospodarsko-prometnog odbora Hrvatskog državnog sabora iz sredinom 1942. u kojem je navedeno:

Brodarstvo od kojega je također živila Dalmacija svedeno je danas na najmanju mjeru. Mi nemamo ni jedan parobrod, koji bi služio prvenstveno lokalnom prometu. Smanjenje parobrodarskih pruga, suzilo je i mogućnost uposlenja našeg primorca na brodovima. Zato naši bivši mornari u velikom broju sjede kod svojih kuća i u nedostatku svakog drugog privređivanja, javnog i posebničkog, padaju na teret svojih domaćinstava i pojačavaju oskudicu po kućama.⁴¹

U istom podnesku opisano je kako Velika župa Cetina u Omišu radi na tome da hrvatskim jedrenjacima i drugim plovilima osigura bolju povezanost svih obalnih i otočkih mjesta na njezinu području. Pri tome su vlasnici brodova bili slabo motivirani vršiti ovu službu jer im je puno veću dobit donosila slobodna plovidba. Ipak su se takve veze održavale, pri čemu je privatnim pomorcima osiguravana državna novčana potpora.⁴² No, s talijanskim mjerama sigurnosti

³⁹ HR-HDA-0491, Broj: 3941/1943., Broj: 6753/1943.

⁴⁰ HR-HDA-0491, Broj: 10.073/1942., Broj: 295/1943., Broj: 2267/1943., Broj: 4703/1943.

⁴¹ HR-HDA-0491, Broj: 6458/1942. Neki podatci iz navedenog podneska Gospodarsko-prometnog odbora Hrvatskog državnog sabora navode se u: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija*, 250.

⁴² HR-HDA-0491, Broj: 6458/1942.

koje su ograničavale promet na moru, kao i zbog činjenice da su parobrodi bili pod talijanskim nadzorom, veze su i dalje bile slabe. Tako je Središnja ribarska zadruga u Makarskoj početkom 1943., izvještavajući vlasti u Zagrebu o stanju pomorskih veza, navela:

Za cio mjesec dana ovo naše područje izgledalo je kao razpadnuto, jer uslied ukinuća svake plovidbe po naredbi talijanskih vlasti nije bilo ni jednog čamca, a kamo li parobroda, u službi ovdašnjeg obalnog prometa. Tek ove sedmice, poslije punih četiri tjedna zastoja, uzpostavljena je bivša parobrodoska pruga Metković-Makarska-Omiš-Split, a veza između ostalih mjesta na moru i okolnom kopnu, koja se nalaze unutar ovoga poteza, nije još vraćena.⁴³

U travnju 1943. prefekt Riječke pokrajine Agostino Podestà ponovno je pokrenuo pitanje pripadnosti desetak brodova, ovaj put ribarskih. Bila je riječ o motornim brodovima u Crikvenici koji su bili od velike važnosti za ribarstvo Hrvatskog primorja. Uz to, Talijani su željeli dobiti i dva nova ribarska broda („Ribar 8“ i „Ribar 9“) koji su, za potrebe NDH, upravo dovršeni u ispostavi splitskih „Jadranskih brodogradilišta“ u Kraljevici. Pri tome su se Talijani pozivali na činjenicu da su navedeni brodovi do sloma Jugoslavije bili registrirani u Sušaku, odnosno da je riječ o ratnom plijenu koji pripada Italiji. Pravni stručnjaci u Zagrebu smatrali su da se navedeno ne može odnositi na dva nova broda iz brodogradilišta u Kraljevici, a također su držali i da su talijanska svojatanja ostalih ribarskih brodova neutemeljena. Iako se iz pregledanih dokumenata ne može objasniti talijanska motivacija za pokušaj preuzimanja ribarskih brodova, ipak se može pretpostaviti da je i prefekt Podestà shvaćao da njegov zahtjev nije solidno utemeljen. Pretpostavljam da je upravo zato on izrazio spremnost da ga posjete predstavnici NDH kako bi se u pregovorima riješila konačna pripadnost spomenutih ribarskih brodova.⁴⁴

Predstavnici NDH ovo su shvatili ozbiljno, svjesni važnosti motornih ribarskih brodova u Crikvenici, kao i nova dva broda. Pri tome su namjeravali „Ribar 8“ iskoristiti za ribolov na području Dubrovnika, a „Ribar 9“ za ribolov na području Makarske i Omiša. Pregovori su održani u Rijeci tijekom druge polovine svibnja 1943. godine. Podestà je pregovarao s dr. Tonkom Šoljanom, nadstojnikom Odsjeka za ribarstvo u Ministarstvu narodnog gospodarstva NDH i drugim hrvatskim predstavnicima. Raspravljalo se o pripadnosti spomenutih ribarskih i još nekih brodova. Ukupno je bila riječ o 26 brodova. Na kraju je dogovoreno da 16 od tih brodova pripada NDH, a ostali Italiji. Tako je najveći dio brodova,

⁴³ HR-HDA-0491, Broj: 4342/1943.

⁴⁴ HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

čiju je pripadnost Podestà na početku doveo u pitanje, na kraju pripao hrvatskoj strani. Opće upravno povjereništvo NDH ovime nije skrivalo zadovoljstvo, zaključujući da rezultat pregovora predstavlja uspjeh koji je „premašio prvotna naša očekivanja“. Uz to, s Talijanima je potpisan ugovor u kojem su dali jamstva da brodovi za koje je dogovoreno da pripadnu NDH tijekom rata neće biti ni rekvirirani za talijanske potrebe.⁴⁵

RIBARSTVO

Na svome dijelu obale NDH je nastojala pomoći ribarstvo, među ostalim i zato što su ratne okolnosti već do 1942. uvelike otežale opskrbu obalnog područja živežnim namirnicama iz unutrašnjosti države, pa je ulov ribe smatran izuzetno bitnim za prehranu stanovništva obalnog područja.⁴⁶

Za pomorsko ribarstvo bilo je zaduženo Ministarstvo seljačkog gospodarstva NDH, ali je tijekom 1942., preustrojem ministarstava, Odsjek za ribarstvo Glavnog ravnateljstva za poljodjelstvo nastavio djelovati u sklopu Ministarstva narodnog gospodarstva NDH. U spomen-knjizi koju je promidžba NDH objavila povodom prve godišnjice proglašenja države navedeno je da je državni nadzor nad morskim ribarstvom preuzet tek u kolovozu 1941. od bivše Direkcije pomorskog saobraćaja u Splitu, i to pod „veoma teškim okolnostima“, kao i da to ribarstvo mora iskusiti „sve nedaće poduzetih posebnih vojničkih mjera sigurnosti“. Pri tome se surađuje s Mornaricom NDH kojoj je, u ratnim okolnostima, prepuštena ribarsko-redarstvena služba, odnosno: „Poduzete su sve mjere, da se štetne posljedice propisa vojničke sigurnosti po morsko ribarstvo što više umanje“.⁴⁷

Iza ovakvih formulacija zapravo se krila činjenica da je talijanska vojska, preuzimanjem uprave nad hrvatskim obalnim područjem, svojim mjerama sigurnosti na različite načine otežala rad hrvatskih ribara.

U spomen-knjizi su, što ne iznenađuje, ipak isticani uspjesi, odnosno naveden je podatak da je tijekom 1941. na hrvatskom moru ulovljeno više od 3 500 000 kilograma ribe, što je više nego prethodne dvije godine. Također se isticalo da je Ministarstvo seljačkog gospodarstva NDH financijski i na druge načine pružilo znatnu pomoć ribarima i industriji prerade ribe, pri čemu je naglašavano

⁴⁵ HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

⁴⁶ Opširnije o ribarstvu vidjeti: Josip BASTOLI, *Ribarstvo na Jadranu*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1984.; Đivo BAŠIĆ, „Ribarstvo Dalmacije u XIX. i XX. stoljeću“, *Pomorski zbornik*, br. 1, Rijeka, 2005., 261 – 283.

⁴⁷ *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941. – 10. 4. 1942.*, Državni izvještajni i promičbeni ured, Zagreb, 1942., 213.

da je ta pomoć bila veća od one koju su ribarima u neposrednom predratnom razdoblju pružale vlasti Banovine Hrvatske, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Među ostalim, ribarima su osigurani sol i drvene bačve potrebne za usoljenu ribu. Isto tako, Ministarstvo seljačkog gospodarstva planiralo je izgraditi dva nova ribarska broda, što se očito odnosilo na prethodno spomenute brodove „Ribar 8“ i „Ribar 9“. Također je u Italiju upućen jedan hrvatski stručnjak koji je trebao steći iskustva na daljnjem unapređenju ribarstva, a zatim je trebao raditi na razvoju velikih morskih ribnjaka na ušću Neretve po uzoru na takve ribnjake u Italiji. Čini se da je taj stručnjak bio inženjer Viktor Križanec, koji je upućen na specijalizaciju u Talijansko-njemački institut pomorske biologije u Rovinju.⁴⁸ Isto tako, radilo se na ujedinjavanju Središnje ribarske zadruge u Makarskoj i Saveza ribarskih zadruga u Zagrebu u jedinstvenu zadrugu koja bi služila kao učinkoviti posrednik između ribara i državnih vlasti.⁴⁹

Treba spomenuti da je nadstojnik Odsjeka za ribarstvo u Ministarstvu seljačkog gospodarstva, kasnije u Ministarstvu narodnog gospodarstva NDH, bio prethodno spomenuti dr. Tonko Šoljan (1907. – 1980.), inače istaknuti hrvatski ihtiolog.⁵⁰

No, hrvatsko ribarstvo na Jadranu bilo je pogođeno odredbama talijanske vojske nakon što je ona preuzela upravu nad hrvatskim obalnim područjem. Spomenutim proglašom 2. armije od 10. studenoga 1941. među ostalim je određeno da hrvatski ribari ne mogu ribariti preko sredine kanala koji su Rimskim ugovorima postali granično područje između Italije i NDH. Ovo je primjerice značilo da ribari iz Crikvenice nisu više smjeli ribariti preko sredine Velebitskog kanala i prema otoku Krku koji je Italija anektirala. Predstavnici NDH na ovo su se žalili, pozivajući se na odredbe Brijunske konvencije o ribolovu koju su predstavnici Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca potpisali 1921., kao i na odredbe Rimskih ugovora od 18. svibnja 1941. prema kojima je, do zaključivanja novih ugovora između Italije i NDH, koliko je moguće trebalo primjenjivati konvencije i sporazume prethodno zaključene između Italije i bivše Kraljevine Jugoslavije, pa tako i Brijunsku konvenciju o ribolovu.⁵¹

⁴⁸ HR-HDA-0491, Broj: 6321/1942.

⁴⁹ Prije proglašenja NDH ribarsko zadrugarstvo bilo je znatnim dijelom organizirano u sklopu Gospodarske sloge, organizacije koja je, oslonjena na Hrvatsku seljačku stranku, radila na socijalnom i ekonomskom razvoju hrvatskog naroda. Primjerice, ribari Crikvenice bili su organizirani u zadrugu Gospodarske sloge. Ivica ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.*, „Srednja Europa“, Zagreb, 2010., 339.

⁵⁰ Opširnije o Šoljanu vidjeti: Jakov DULČIĆ, Frano KRŠINIĆ, *Povijest prirodnoznanstvenih istraživanja Jadranskog mora*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za oceanografiju i ribarstvo Split, Split, 2012., 154 – 156.

⁵¹ HR-HDA-0491, Broj: 4129/1941., Broj: 1446/1942.

Brijunska konvencija odredila je da talijanski i ribari jugoslavenske države mogu ribariti u takozvanim „vodama zajedničkog ribarenja“, odnosno na područjima koja se nalaze pod vrhovništvom jedne od država potpisnica.⁵² Na pozivanje predstavnika NDH na Brijunsku konvenciju talijanska 2. druga armija odgovorila je da je zbog vojnih razloga morala uvesti ograničenja u kretanju hrvatskih ribara, a slična ograničenja postoje i u talijanskim vodama. Kada je riječ o Brijunskoj konvenciji, njezine odredbe ne mogu se provesti zbog spomenutih razloga sigurnosti, a također se može primijetiti da su one prestale važiti nestankom jugoslavenske države.⁵³

No, na traženje NDH i u pregovorima njezinih predstavnika sa Zapovjedništvom 2. armije ona je u ožujku 1942. dozvolila hrvatskim ribarima, čije je glavno sjedište bilo u Crikvenici, da vrše ribolov u cijelom Velebitskom kanalu i u blizini otoka Krka. Pri tome su se ribari Hrvatskog primorja obavezali da će dvije trećine svakog ulova većeg od 1500 kilograma prodati u Sušaku-Rijeci, a preostalu trećinu na hrvatskom tržištu. U slučaju da je ulovljeno između 750 i 1500 kilograma, u Italiju je trebalo izvesti dvije trećine samo ako je na neposrednom raspolaganju bio brod za prijevoz te ribe. U slučaju da je ulovljeno manje od 750 kilograma, cjelokupni ulov trebao je ostati na raspolaganju za hrvatsko tržište.⁵⁴

Na temelju pregledanih izvora teško je reći tko je imao najviše koristi od navedenog sporazuma. Prema nekim izvorima, ribari Hrvatskog primorja imali su znatnu korist od prodaje ribe u Sušaku-Rijeci, odnosno solidnu zaradu, a također su u Sušaku-Rijeci mogli povoljno nabaviti namirnice i ribarski pribor. Prema drugim izvorima, ribari su bili oštećeni obavezom prodaje dijela ulova u Sušaku-Rijeci, odnosno nedovoljno plaćeni. Isto tako, znatan dio ribe koji je ostajao za hrvatsko tržište na kraju je odlazio za opskrbu talijanske vojske razmještene u Hrvatskom primorju ili se ta riba, nakon prerade, izvozila u Italiju.⁵⁵

⁵² J. BASIOLI, *Ribarstvo na Jadranu*, 206 – 210. Također vidjeti: Josip BASIOLI, „Ribari Italije na našem moru“, *Pomorski zbornik*, Knjiga 11, Rijeka, 1973., 137 – 143.

⁵³ HR-HDA-0491, Broj: 619/1942.

⁵⁴ HR-HDA-0491, Broj: 1446/1942., Broj: 2538/1942., Broj: 2904/1942., Broj: 7358/1942., Broj: 11.356/1942. Nakon spomenute odredbe Zapovjedništva 2. armije o pomorskoj plovidbi od 10. studenoga 1941. uslijedile su i druge odredbe. Tako je opširna odredba 2. armije o ribarenju i s tim povezanim mjerama sigurnosti donesena 25. travnja 1942. godine. Za njezin sadržaj vidjeti: HR-HDA-0491, Broj: 4221/1942.

⁵⁵ HR-HDA-0491, Broj: 5965/1942., Broj: 8120/1942., Broj: 6722/1943.

No, s mjerama sigurnosti koje su tijekom druge polovine 1942. na Hrvatskom primorju provodile talijanska vojna i mornarička zapovjedništva, rad i kretanje na moru hrvatskih ribara ponovno su, u nizu slučajeva, bili ograničeni.⁵⁶

Čini se da je stanje bilo puno nepovoljnije na dijelu obale od Omiša do Dubrovnika. Na akcije partizana na obali, moru i otocima Talijani su tijekom 1942. i 1943. odgovarali ograničenjem ili zabranom plovidbe i ribarenja. Također su Talijani u nekim slučajevima plijenili čamce i druga plovila kako ih ne bi mogli koristiti partizani. Sve ovo otežalo je egzistenciju ribara, ali i ionako slabu prehranu stanovništva tog područja.⁵⁷ Primjerice, na traženje vlasti NDH u Dubrovniku da Talijani dozvole ribarenje na području Pelješca, nadležni talijanski zapovjednik je u rujnu 1942. odgovorio da je svjestan da zabrana ribarenja ima nepovoljne posljedice na uvjete života stanovništva. No, dok stanovništvo ne pomogne talijanskoj vojsci u suzbijanju partizana neće biti opozvana odredba o zabrani ribarenja na tom području.⁵⁸

O nedaćama dalmatinskih ribara govori i izvješće koje je Središnja ribarska zadruga u Makarskoj sredinom siječnja 1943. uputila dr. Tonku Šoljanu. U njemu je navedeno da je stanje ribarstva početkom 1942., iako i tada u ratnim okolnostima, ipak bilo povoljno. Tada su ribari imali dobar ulov i prodajom ribe sebi su osiguravali zaradu, a stanovništvu hranu. No, kako je „vlast Talijana rasla“, tako je stanje ribarstva bilo sve nepovoljnije. Talijani su gotovo sasvim onemogućili kretanje na moru, a kako su u međuvremenu napustili neke posade, prilikom povlačenja plijenili su čamce i druga plovila. Kako ih Talijani ne bi zaplijenili, neki su vlasnici svoje čamce sami oštetili ili uništili. Osim toga, Talijani su u operacijama protiv partizana iz ratnih brodova ili zrakoplova bombardirali obalna mjesta pri čemu je, uz raznu drugu golemu materijalnu štetu, uništeno i mnogo ribarske opreme. Sve navedeno je kod naroda stvorilo veliko neprijateljstvo prema Talijanima, dok su brojni ribari, uništenjem svoje opreme, bačeni na prosjački štap. U vezi s ovime Središnja ribarska zadruga u Makarskoj je navela:

Prema obavještenjima, kojima do sada raspolažemo, može se reći, da je 50% od cjelokupog ribarskog alata uništeno i da su makarsko primorje i mjesta na poluotoka Pelješcu velikim dielom onesposobljena za vršenje svoga glavnog obrta, ribolov. Pri ovakvom stanju stvari, nije teško ocieniti, kakav će biti

⁵⁶ HR-HDA-0491, Broj: 8120/1942., Broj: 8372/1942., Broj: 10.988/1942., Broj: 11.553/1942., Broj: 12.700/1942., Broj: 12.906/1942.

⁵⁷ HR-HDA-0491, Broj: 9054/1942., Broj: 10.501/1942., Broj: 10.512/1942., Broj: 10.859/1942., Broj: 11.553/1942., Broj: 11.884/1942., Broj: 12.399/1942., Broj: 12.713/1942., Broj: 6722/1943.

⁵⁸ HR-HDA-0491, Broj: 10.967/1942.

ovogodišnji zimski ribolov. Što nedostatak brodova, što uništenje mreža i drugog ribarskog oruđa, što produženje zabrane ribolova na ovome obalnom području, čine zimski ribolov nemogućim (...). Što se tiče nastupajućeg ljetnog ribolova, u koliko ribolov bude dozvoljen, mnogi ribari neće moći posveti se svome radu, jer im je inventar uništen.⁵⁹

Izvještavajući o navedenom Opće upravno povjereništvo NDH, dr. Šoljan je od njega tražio da utječe na 2. armiju da svojim podređenim zapovjedništvima na hrvatskoj obali stavi na znanje:

(...) što bolje razlikovati mirne i radine seljane većinom ribare, koji žive u svojim kućama, od odmetnika, pa da mjerama odmazde ne pogađaju bezrazložne prve, da tako ne stvaraju bez potrebe od njih bezkućnike i očajnike, jer to samo pogoršava položaj u korist neprijatelja te popunjava i pojačava njegove redove, a savezničkoj N.D.H. nanosi neprocjenjive i danas nepopravljive štete.⁶⁰

Očito nezadovoljno mjerama 2. armije i njoj podređenih zapovjedništava, Opće upravno povjereništvo NDH se početkom travnja 1943. obratilo Poslanstvu NDH u Rimu. Od njega je zatraženo da pokuša intervenirati izravno kod talijanskog Vrhovnog zapovjedništva da se ribarenje na hrvatskoj obali dozvoli ne samo iz luka u kojima postoji talijanska posada nego i na dijelovima obale koje osiguravaju snage NDH. Pri tome će hrvatska strana preuzeti obavezu nadzora ribara, štoviše može se organizirati da u svakoj lađi bude jedan hrvatski oružnik ili domobran, a istovremeno Talijani mogu nadzirati ribarenje svojim brodovima. Krajem travnja 1943. Opće upravno povjereništvo uputilo je i obavijest velikim županima u Dubrovniku, Omišu i Senju u kojoj je navedeno da se pitanje ribarstva nalazi „neprestano na dnevnom redu“, odnosno da Povjereništvo „sve čini i poduzimlje“ kod talijanske 2. armije:

„(...) kako bi se probitci pučanstva u ovim neredovitim prilikama donekle sačuvali i omogućilo rad našim ribarima koliko se god dade“.⁶¹

No, budući da 2. armija nema pravu sliku stanja ribarstva na području navedenih velikih župa, dogovoreno je da svaki od navedenih velikih župana posjeti Rijeku gdje će nadležne talijanske mornaričke zapovjednike obavijestiti o problemima ribarstva na svome području. Ovim razgovorima trebao je prisustvovati i predstavnik Odsjeka za ribarstvo iz Zagreba.⁶² Kao što je iz

⁵⁹ HR-HDA-0491, Broj: 4342/1943.

⁶⁰ HR-HDA-0491, Broj: 4342/1943.

⁶¹ HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

⁶² HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

prethodno navedenog vidljivo, predstavnici NDH poduzimali su različite mjere kako bi zaštitili hrvatske ribare.

Uz sve spomenute probleme postojao je i onaj noćnog ribarenja. Odsjek za ribarstvo Ministarstva narodnog gospodarstva NDH je u studenom 1942. u jednom dopisu naveo:

Glavni ribolov hrvatskih ribara je noćni ribolov pomoću svjetla, jer on daje preko 70% sveukupne lovine hrvatskog ribolova na moru. (...) Obavlja se u proljeću, ljetu i jeseni, a baš u Gornjem Jadranu i zimi, kada snabdjeva tržišta pretežno srdelicom-papalinom (...).⁶³

No, u sklopu talijanskih mjera nadzora plovidbe došlo je i do ograničavanja ili zabrane izlaska hrvatskih ribara na more tijekom noći, nakon čega su uslijedili brojni zahtjevi predstavnika NDH da se takva ograničenja povuku.⁶⁴

Uz to, postojala je i talijanska namjera da hrvatski ribari umjesto petrolejskih fenjera za noćni ribolov, koji su bili ugrađeni na ribarskim brodovima, počnu upotrebljavati podvodne električne svjetiljke talijanske proizvodnje. Talijani su ovo već sredinom 1941. namjeravali provesti na području anektirane Dalmacije.⁶⁵ Nakon što je talijanska vojska preuzela upravu nad hrvatskim obalnim područjem, tražila je i da hrvatski ribari počnu koristiti podvodne električne svjetiljke.⁶⁶ I dok su Talijani tvrdili da je upotreba novih podvodnih svjetiljki potrebna zbog sigurnosnih razloga, odnosno da su one prikladnije za provođenje mjera zamračenja, Kotarska oblast Hvar je sredinom travnja 1942. ocijenila da Talijani inzistiraju na upotrebu takvih svjetiljki da bi se one „ubacile“ i rasprodale na hrvatskom tržištu.⁶⁷ Također su predstavnici NDH isticali da se ne može tvrditi da hrvatski ribari svojim svjetiljkama ometaju mjere zamračivanja, dok je primjerice Split, na anektiranom talijanskom teritoriju, „dobrim dijelom noću odlično rasvijetljeni“.⁶⁸

Na talijanske zahtjeve da se uvedu nove podvodne svjetiljke tijekom 1942. intervenirali su hrvatski ribari, vlasti NDH na obalnom području, kao i Odsjek za ribarstvo, objašnjavajući da su takve svjetiljke, među ostalim, skupe za hrvatske ribare i da nema uvjeta punjenja njihovih baterija jer na hrvatskoj obali postoji vrlo slaba električna mreža. Također se objašnjavalo da i postojeći petrolejski fenjeri mogu biti odgovarajuće zasjenjeni i da zato ne moraju biti zamijenjeni

⁶³ HR-HDA-0491, Broj: 12.712/1942.

⁶⁴ HR-HDA-0491, Broj: 2928/1942., Broj: 14.134/1942., Broj: 6722/1943.

⁶⁵ HR-DAST-0518, Pomorska direkcija za Dalmaciju, Taj. Broj: 1/1941.

⁶⁶ HR-HDA-0491, Broj: 4221/1942.

⁶⁷ HR-HDA-0491, Broj: 4123/1942.

⁶⁸ HR-HDA-0491, Broj: 4221/1942.

talijanskim podvodnim svjetiljkama. Nakon brojnih intervencija predstavnika NDH talijanska strana zaista je odgađala obavezno korištenje podvodnih svjetiljaka, da bi Talijani na kraju odredili da se te svjetiljke moraju početi koristiti od listopada 1943. godine.⁶⁹ No, kako je u rujnu 1943. Italija kapitulirala, očito je da je provedba spomenute odredbe postala bespredmetna.

U međuvremenu je Odsjek za ribarstvo krajem travnja 1943. zahtijevao od Općeg upravnog povjereništva da kod Talijana poduzme mjere kako bi se omogućio ljetni, odnosno noćni ribolov duž cijele hrvatske obale. Pri tome je ponovno istaknuta važnost tog ribolova:

Ljetni, noćni ribolov na plavu ribu (pesca turchino: srdele, skuše i njihove srodnike) najvažniji je ribolov hrvatskog ribarstva uopće, jer količinom iznosi oko 3/4 sveukupne njegove lovine i predstavlja na golom i nerodnom kršu jedan od glavnih izvora prehrane širokih slojeva pučanstva, uključujući tu i pripadajuće oružane snage. Uzkrata te hrane izazvat će podpunu nestašicu i glad u tim krajevima, koji već trpe od jake oskudice (...).⁷⁰

Zato je Odsjek za ribarstvo tražio da se od Talijana dobije odobrenje za ljetni noćni ribolov, pri čemu će se poštovati ograničenja nametnuta mjerama sigurnosti ili činjenicom da su određene morske zone nepristupačne zato što su Talijani tamo postavili minska polja.⁷¹

U pregovorima predstavnika NDH i talijanske mornarice koji su krajem svibnja 1943. održani u Rijeci Talijani su proširili područje na kojem ribari Hrvatskog primorja mogu loviti ribu, pa je ono obuhvaćalo Velebitski kanal, Bakarski zaljev, kao i dio Riječkog zaljeva. Opće upravno povjereništvo NDH ocjenjivalo je da ta talijanska odluka ima golemu važnost za hrvatske ribare. Talijani su željeli da hrvatski ribari za potrebe Rijeke osiguraju veće količine ribe, što će hrvatskim ribarima omogućiti da se u Rijeci opskrbe ribarskim i drugim potrepštinama.⁷² Kao što je vidljivo, Talijani su, svakako iz vlastitih interesa, bili spremni izaći u susret NDH i njezinim ribarima s Hrvatskog primorja. Nasuprot tome, talijanska vojska u dijelovima Dalmacije koji su bili u sastavu NDH nastavila je, kao i u prethodnom razdoblju, provoditi oštre mjere odmazde nakon partizanskih napada. U takvim odmazdama su, među ostalim, uništavana i plovila. Tako se primjerice talijanska vojska na otoku

⁶⁹ HR-HDA-0491, Broj: 4221/1942., Broj: 9462/1942., Broj: 11.553/1942., Broj: 11.556/1942., Broj: 12.399/1942., Broj: 12.712/1942., Broj: 12.887/1942., Broj: 12.906/1942., Broj: 13.565/1942., Broj: 13.759/1942.

⁷⁰ HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

⁷¹ HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

⁷² HR-HDA-0491, Broj: 6722/1943.

Hvaru u kolovozu 1943. povukla u određena uporišta, dok je ostatak otoka prepušten partizanima, ali su prije povlačenja Talijani spalili „mnoge lađe i lađice koje nisu uspjeli sobom povesti“.⁷³

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Objavom talijanske kapitulacije u rujnu 1943. NDH je dobila mogućnost raskinuti Rimske ugovore i vratiti u svoj sastav većinu krajeva koje su Talijani tim ugovorima anektirali. Načelno, a kako je isticala promidžba NDH, na Jadranu više nije bilo Talijana koji su, kao „neiskreni saveznik“, ograničavali njezino vrhovništvo na tom području. No, rasulo talijanske vojske u obalnom području zapravo je omogućilo jačanje partizana, pa tako i partizanske mornarice. U međuvremenu su se zapadni Saveznici iskricali u Italiji. Time je njihovim pomorskim snagama i zrakoplovstvu otvorena mogućnost napada na promet duž istočne jadranske obale, koji je time postao još nesigurniji nego prije pada Italije. Umjesto Talijana na istočni Jadran došli su Nijemci sa svojom vojskom i ratnom mornaricom. Nijemci na istočnom Jadranu nisu imali teritorijalne pretenzije slične talijanskima, i u određenoj mjeri pomoći će i razvoju Mornarice NDH na Jadranu. No, Nijemci su u prvom redu mislili na svoje ratne potrebe, pa se NDH i prema njima nerijetko nalazila u podređenom položaju. Tako će sveukupne ratne prilike i nakon sloma Italije ograničiti napore NDH za jačanjem svoje mornarice i pomorstva na Jadranu.⁷⁴

Kada je riječ o odnosima NDH i Italije u segmentu pomorstva, podatci izneseni u ovom članku dopunjuju dosadašnje spoznaje o tim odnosima na međudržavnom, odnosno političkom i vojnom planu. Na formalnoj razini dvije države su u savezničkim odnosima, djelomično NDH zbog svojih unutarnjih problema zaista i treba pomoć Italije koju talijanska strana dijelom i osigurava, ali istovremeno postoji talijanska težnja slabljenja NDH. Talijani žele osigurati anektirane dijelove na istočnom Jadranu, pa su zato već u ljeto 1941. preuzeli upravu nad Razvojačenim pojasom, odnosno hrvatskim obalnim područjem, a time i nad pomorstvom NDH. Kao što je opisano u ovom članku, talijansko

⁷³ *NOB u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, Knjiga 8, rujan-listopad 1943. godine, Split, 1985., dok. br. 460.

⁷⁴ Opširno o ratnim djelovanjima na Jadranu nakon pada Italije vidjeti: J. VASILJEVIĆ, *Dejstva na Jadranu*, 65 – 257; J. VASILJEVIĆ, *Mornarica NOVJ*, 107 – 401. O razvoju Mornarice NDH na Jadranu nakon sloma Italije i teškom stanju pomorskog prometa u istom razdoblju vidjeti: Nikica BARIĆ, *Ustaše na Jadranu, uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012., 247 – 270, 597 – 602.

preuzimanje ne samo ratnih brodova nego i parobroda bivše Jugoslavije stavilo je NDH u nepovoljan položaj. Talijanske mjere sigurnosti na moru nesumnjivo su bile i vojnički opravdane, ali su štetile hrvatskom pomorskom prometu i ribarstvu. NDH je bila u slabijem položaju i uglavnom se pokoravala talijanskim zahtjevima. No, kao što je iz ovoga članka vidljivo, sve institucije NDH, kako one koje su djelovale na samoj obali tako i one središnjih vlasti u Zagrebu, neprestano su djelovale u smislu obrane ili pokušaja obrane vrhovništva NDH na dijelu Jadrana koji joj je pripadao. Zato su putem Općeg upravnog povjereništva NDH pri Zapovjedništvu 2. talijanske armije neprestano upućivane žalbe i prosvjedi na različite postupke talijanske vojske i mornarice koji su bili suprotni interesima NDH. Među ostalim vidljiva je težnja da se za hrvatsku stranu osigura ili sačuva što više plovila, barem i onih malih. To se, u simboličkom i političko-promidžbenom smislu, očitovalo u težnji vlasti NDH da na tim plovilima bude istaknuta hrvatska zastava. Također, kao što je opisano, poduzimane su mjere za zaštitu interesa hrvatskih ribara, čiji je rad u ratnim okolnostima postajao sve važniji zbog osiguranja prehrane stanovništva obalnog područja.

Nikica BARIĆ

MARITIME AFFAIRS OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA IN THE
CIRCUMSTANCES OF ITALIAN PRESENCE IN THE
EASTERN ADRIATIC (1941–1943)

SUMMARY

The paper presents the main characteristics of the maritime affairs of the Independent State of Croatia along the Adriatic coast in the period when the Rome Accords of 18 May 1941 were in force. The signatories of the Rome Accords were Benito Mussolini, Italian leader, and Ante Pavelić, head of the Independent State of Croatia and the Ustaša movement. Pursuant to the Rome Accords, Italy annexed large parts of Croatian Eastern Adriatic coast. Furthermore, the Independent State of Croatia renounced holding navy in the remaining parts of its coast. Hence, Italy seized all the vessels of the Royal Yugoslav Navy, and former Yugoslav steamer companies were put under Italian control. In the summer of 1941, Italian Army occupied the whole Croatian coastal region. This move was justified by the Italian need to secure the hinterland of the annexed territories, and to suppress the uprising of Serb population against the Independent State of Croatia. In fact, the Italians used this as a pretext to weaken the military presence of the Independent State of Croatia in the coastal region, and to put its civilian authorities under Italian control. Obviously, although Italy and the Independent State of Croatia were formally allies and Axis partners, in fact Italy achieved territorial gains along Croatian Adriatic coast, and later tried to subvert and weaken the presence of the Independent State of Croatia in the coastal region.

After Italy had occupied Croatian coastal region, the control of Croatian naval traffic and fishing came under the control of Italian Army and Navy. Although the naval and other authorities of the Independent State of Croatia in the coastal region were subordinated to the Italians, Croatian representatives tried to protect the interests of Croatian seamen and fishermen. Though the Italians took over or sequestered numerous vessels, the authorities of the Independent State of Croatia tried to keep as many vessels as possible for Croatia. It was – symbolically – of great importance for as many vessels as possible to fly the Croatian flag. The development of Partisan movement aggravated the situation further, with Partisan attacks on vessels and maritime traffic.

The situation changed dramatically after the capitulation of the Kingdom of Italy in September 1943. The Independent State of Croatia declared the Rome Accords null and void, and proclaimed the return of the annexed – formally

Italian – areas under its sovereignty. However, the ensuing development of war, with the growing of Partisan movement and its own navy, as well as activities of Allied naval and air forces from Italy, greatly hampered the attempts of the Independent State of Croatia to improve its maritime affairs, although German Reich gave support to the development of the Navy of the Independent State of Croatia in the Adriatic.

Keywords: Independent State of Croatia; Kingdom of Italy; Adriatic Sea; Dalmatia; Croatian Littoral; maritime affairs; fisheries.